

szóban lévő három kézirat közül az általam talált Parisinus leginkább tükrözteti vissza az Aurispa-codex szöveghagyományát. A Laurentianus hűségét csak a másolója által elkövetett tollhibák csökkentik, az Estensisét ellenben már G. Vallának emendáló és coniciáló hajlama szállítják le nagyobb mértékben. *A homerosi hymnuszok jövődöbeli kiadójának *) feladata tehát csak az lesz, mindvégig e három kéziratból az Aurispa-codexnek szöveghagyományát rekonstruálni.* Akkor az Ambrosianus B. 98. sup. (D) is mellőzhető lesz, valamint Ábel mellőzte az eddigelé ismert classis Parisinát, s a kiadó az Aurispa-kézirat olvasásain kívül csak a Mosquensiséire fog szorulni.

Dr. VÁRI REZSŐ.

A FŐBB KÖLTŐI FAJOK KIFEJLŐDÉSE A GÖRÖG IRODALOMBAN.

A görög irodalom jelentőségéhez és mind maig gyakorolt hatásához — minden nagyítás nélkül szólva — egy irodalomé sem fogható. Jelentősége főleg abban áll, hogy természetszerű fejlődés útján minden nemből bevégzett műremekeket hozott létre, melyek minden időkre mintegy poetikus kanont képeznek; hatása pedig abban, hogy részint közvetlenül, részint közvetve — a latin irodalom révén — minden művelt irodalmat igen-igen sok erős szál fűz a görög irodalomhoz. Sohasem volt nép, mely úgy lelkesedett volna az igazi szépért, mint a görög, és soha a szellem közvetlenebb és gyümölcsözőbb kapcsolatban nem volt a természettel, mint a görög classicismus korában. Ily nép, ily teremtő szellem alkotásait méltó volna megismerni akkor is, ha nem volnának egyebek a régiség tiszteletre méltó emlékénel s ha nem tanulnánk belőlök többet, mint annak az örökre letűnt kornak, az emberiség naiv, gyermek-korának ismeretét. Ámde ez alkotások Thukydides művével együtt mind megannyi κτήμα εἰς ἀεί, melyeknek nem hogy fogyna tekintélyük, hanem folytonosan növekedik. Az igazi történeti szellem folytonos erősödése, a múlt kifürkészésére írá-

*) Valószínűleg *Ludwich*, ki a hom. Hermeshymnust egy 1890. évi königsbergi index lectionumban a legteljesebb és legpontosabb apparatus criticus kíséretében adta ki.

nyuló élénk figyelem napról-napra nagyobb tiszteletet szerez e ma is gyümölcsöző termékeknek. Hogy is érthetnők meg az irodalom, akár a magunk irodalmának fejlődését, sőt termékeit is, ha nem kutatók e fejlődésre, e termékekre tett hatásokat? Nincs oly költői, általában irodalmi műfajunk, melyet a fejlődésnek legtöbbször igen-igen magas, s mindenkor jelentékeny fokán fel ne találánk a görögben, s a melytől bizonyos tekintetben saját irodalmunk illető műfaja is ne függene. Igen, függ tőle már csak azért is, mert a műfajnak örök érvényű törvényeit tartozik követni, melyek ott lényegükben teljesen kifejlődtek. Ily értelemben a görög irodalom az újkor minden művelt irodalmának magyarázója. Ezen kívül minden más irodalom tanulmányánál gyümölcsözőbb a görög irodalomé annál fogva, mert idegen hatásoktól csaknem egészen menten, belső szükségyszerűséggel, természetes úton fejlődött. Nem azért állott elő valamely műfaj, mert egyik vagy másik író tetszése, tanulmánya vagy érdeke úgy hozta magával, hanem a történeti fejlődéssel lépést tartva, az összes anyagi és szellemi hatások eredményeképp. Ezért valamint a természetben nincs ugrás, úgy nincs a görög irodalomban sem. Egyik műfaj a másikból s a rá nézve fontos vallási, politikai vagy társadalmi viszonyokból szervesen fejlődik, s e processus a szellemi élet hű visszatükrözője. A főbb költeményfajok fejlődéséről akarván halvány képet rajzolni, megelégszünk ez okokkal, melyek bennünket a görög irodalom tanulmányozására készítenek és sok más okot érintetlenül hagyunk. Maga az a körülmény, hogy itt egy természetes fejlődés példányoszerű processusa áll előttünk, mely két ezredéven át termékenyítőleg hatott a szellem műveire, teljesen okadatolja ez irodalom irányában még a rajongást is.

Az epos volt az első, melyet a görög szellem a legteljesebb virágzásra juttatott. A homerosi eposok mindeddig utól nem ért alkotások. Lehetetlen el is gondolni, hogy a görög költészet mindjárt ily tökéletes remekműveket produkált volna. De nemcsak e művek nagy tökéletessége, hanem megállapodott, kristályozódott költői nyelvük is kétségtelenül mutatja, hogy e két nagy alkotás nem kezdete az irodalomnak, hanem egy hosszan tartó költői működés vége, tetőpontja. Még akkor is, ha talán nem egy ember művei ezek, akkor is a költészet messze-benyúló múltjának kellett megelőzni e költemények bármelyik énekének szerzőjét. Beszél a hagyomány Homeros előtti költőkről és működésükről, sőt mű-

veik egy részét is be akarja mutatni, de ezekről bizonyosan tudjuk, hogy későbbi korok termékei. Annyi azonban kétségtelennek látszik, hogy a legrégebb költői termékek, a dolgok természetes rendje szerint, a görögöknél is *lyrai költemények* voltak. A Homerosnál is említett Linos-dal, az énekléssel kísért kartánczok, szüreti dalok s több effélék kiváltképen lyrikus jellegűek voltak. Mindezek között legfontosabbak lettek az istenekhez intézett dalok, himnuszok, az istentisztelet kiegészítő részei. Ezeknek a viszhangját láthatjuk az úgynevezett homerosi himnuszokban. Az effajta lyrikus költemények azonban természetesen epikus sajátságokat is fejtettek ki, mert pl. az isten dicsőítése nem az érzelem elvont nyilatkozataiból állott, hanem az illető isten tetteinek elmondásával volt összekötve. Az istennel pedig a félistenek, hősök voltak szoros kapcsolatban. Természetszerű volt ennél fogva az a törekvés, hogy a vallásos éneket lassanként kivetkőztették eredeti jellegéből s világiassá tették. Így jött létre az epikus dal, melynek a görög népszellem bizonyára már Homeros előtt rendkívül gazdag kincstárát teremtette meg. Homerosnak tehát igen kifejtett népmonda és változatos, gazdag epikus költészet egyengette meg az útját. A homerosi költeményekben magok a hősök is énekelnek *κλέα ἀνδρῶν*-t, mint Achilleus, Patroklos. Az Odysseia hivatásszerű dalosokat is szerepeltet, Phemios-t és Demodokos-t, kiket istentől ihletett, szent embereknek tartottak. Ezenkívül vannak a homerosi költeményekben vonatkozások régebbi epikus dalokra, így pl. külön kiszakítható részlet szól Heraklesről, Bellerophonról, Meleagrosról, Nestorról stb. De ezek az epikus dalok csak egy-egy eseményről szóltak s egy-egy hősnék egy valamely isten ótalma alatt végrehajtott tettét zengték. Homerosnál már két világrész vívja harcát s az egész istenvilág, élükön Zeus, két pártra oszlik, ki az egyik, ki a másik félt segíti. Az epikus dalokból kiindulva, természetesen a legmagasabb fejlődés fokára emelkedett a görög epos. Az epikus dalok lassanként feledésbe mentek a homerosi alkotások mellett. Mert a homerosi eposok nemcsak terjedelmükre nézve különböznek az epikus daloktól. Szerves, egységes alkotások azok, az epikus daloknak nem agglutinációjából, hanem szerves kifejléséből származók. Azok az epikus s játékok, melyeket a homerosi epos kifejtett és megállapított, nem költői számitás eredményei, hanem a költő és népe közti viszonyból természetesen származnak. Minek tulajdonítsuk pl. a Homeros páratlan objectivitását? Bizonyára

nem az ő eltökélt szándokának. Homeros korában a *világnézet* közös, a költő és népe közt e tekintetben semmi szakadás nincs. A költőnek tehát semmi oka arra, hogy népével valamit elhiteszen. A mit ő énekelt, azt népe szentül hitte. A költő sem törekszik arra, hogy bizonyos saját egyéni meggyőződést fogadtasson el másokkal. Ezért költeményében nemcsak objectivitás, hanem nyugalom, egyenletesség, kényelmes részletesség uralkodik, mert főtörekvése az, hogy tárgya előadásával hallgatói figyelmét lebilincselje. A részek önállóak, de nagyobb egészbe olvadnak. Az epikus egy az ő korával, semmi szakadás közte és népe közt s egy a maga anyagával is. Nincs tehát szüksége arra, hogy előadásába saját egyéni érzéseit, reflexióit bele szőjje. Legfeljebb naiv módon abban érvényesül, hogy hallgatólag hőisével is egynek képzeletét magát és saját tulajdonságait részben hőisére ruházza. Egyébiránt az epos hőse nem magára hagyva, nem önmagáért szerepel; cselekvényei, szenvedései azonosak egy nagyobb körével, ő maga egy elébe tűzött nagy cél szolgálatában áll s az epos a sok erő közös működése által végbemenő történetet tünteti fel. Ebből következik, hogy az epikus költő mentől terjedelmesebben rajzolja a külvilágot, mint eseményei hátterét s hogy eseményeiben az egész rajzolt kor összes törekvéseinek és életének is vissza kell tükröződnie. Innen van, hogy Homeros is teljes *világképet* rajzol, melyből a kornak egy jellemző vonása sem hiányzik. Inkább a külsőt adja, mint a belsőt, de abban ez is visszatükröződik, s a szavak és tettek a gondolkodás hű kifejezői. E szempontból kiindulva a homerosi eposnak minden lényeges sajátosságát meg lehet magyarázni s könnyű meggyőződnünk a felől, hogy az epos sajátosságai mind természetes szükségszerűségből származtak. Ennek tulajdonítható ez epikus költészetnek ama kizárólagos volta is, hogy ebben az eposi korban másnemű költészetnek helye sem lehetett. A homerosi eposokhoz fűződött az úgy nev. *epikus kyklos* számos költeménye, melyek a régi mondavilágnak a homerosi eposok által érintetlenül hagyott részeit is feldolgozták. Azonban a Homeros kora lassanként lejárt. E kö tők, kik Homeroszt utánozták, már nem jelezhetnek fejlődést a görög epos történetében. Náluk már határozott hanyatlásnak indult az epos, mert az élet sokkal inkább átváltozott, semhogy oly közvetlen contactusban maradhattak volna népükkel, mint a minőben Homeros volt. Fejlődést tehát nem ezeknél kell keresnünk. Mig az epos csirái az anyaországból Kis-Ázsia földjébe kerülván, a

homerosi epos teljes virágját fakasztották életre, addig azon élénk közlekedésnél fogva, melyben az anyaország az ő gyarmataival állott, visszakerült az epos a tulajdonképeni Görögországba, Bœotiába s ott egészen sajátos módon fejlődött. Ez a Hesiodos-féle eposban történt. Az epos egyszerűsége lassanként szükségképen tért adott a hűskort felváltó polgári társaság bonyolultabb viszonyainak. Az a vidorság, olymposi derű, mely a homerosi költészetet annyira jellemzi, eltűnt s a reflexio, mely legfőljebb az Odysseiában fedezhető fel, előtérbe lépett, hogy az emberi lét fájdalmas oldalát magyarázza s a költészetet az erkölcsi felfogás hivatott tolmácsává tegye. E változás okát nagyon könnyen megtalálhatjuk, ha az ionok életét a bœotokéval összehasonlítjuk. A bœotok képzeletét nem foglalkoztatta az ion tengerpart élénk forgalma, idegen emberekkel való gyakori érintkezés, idegen országok mesés hire. A bœot ember már harczban állott a természettel, melyet a maga hasznára igyekezett kényszeríteni. Az élet gondjai, a földművelés dolgai voltak előtte a legfőbbek. Hesiodosnak ezenkívül személyes bajai és gondjai is voltak. Atyja halála után ugyanis a bírák — szerinte igaztalanul — testvérét Perseszt nyilvánították első örökösnek s ebbeli elkeseredésében el is hagyta a Helikon tövében fekvő Askrát és Orchomenosba költözött. Itt írta *Munkák és Napok* cz. gnomikus eposát, melyben jó tanácsokat ad Persesnek, hogy tartózkodjék a perlekedéstől s hogy' gazdálkodjék legjobban. Alapeszméje, hogy a jog utóvégre is győz a gögös elbizakodáson. Az állatoknak azt a törvényt adta Zeus, hogy egymást felfalják, az embereknek, hogy a jogot ápolják. Itt találkozunk a görög irodalom legrégebb *meséjével*; a sólyom karmai közt tartja a fülemilét s panaszaira így felel: «a hatalom a jog.» Theogoniájának pedig az a célja, hogy kimutassa, mint vált a chaos kosmossá, vagyis mint váltották fel a régi isteneket, a nyers erő képviselőit, az ethikai világrendet megalapító istenek. Hesiodos a tanköltészet atyja, ép úgy, mint az eposé Homeros.

Láttuk, hogy ezt az új költészetet a világnézet különböző volta hozta létre. Térjünk vissza Ioniába, Görögország művészetének e táplálékadó földjére s lássuk, ott milyen új költői fajokat hozott létre a világ állásának változása. A homerosi kornak kormányformája a monarchia volt. A homerosi ember csak a tömeg egyik tagja. A költő csak abban válik ki a tömegeből, hogy istentől ihletett szószólója az összes nép érzelmeinek. A tömegétől külön-

bőzö vágyai és törekvései nem lehetnek. A hősi múlt zengését mindenki egyforma lelkesezéssel kíséri, a dalmok eltűnik a tárgy mögött, mert könnyű magát elfelejtenie. A Kr. e. 8—6. századig lassanként az egész görög világ nagyot változott. A monarchia meg-ingott, oligarchia lett belőle; ettől viszont csak egy lépés választja el a tyrannist, midőn a néhány leghatalmasabb ember közül egy tolja fel magát a hatalom polczára. De a tyrannusoknak is az lett a sorsa, hogy a nép lassanként lerázta magáról a jármot s demokratikusan szervezkedett. Számos ily forradalomnak volt a helye különösen Iónia. Az emberi élet gazdagabb lett egyéni tapasztalatokban, egyéni örömeiben és szenvedésekben; az *ember* helyébe a *polgár* lépett, ki saját és hazája sorsán gondolkozott és saját meggyőződése szerint buzgólkodott a boldogításában. Ily körülmények közt nem csoda, ha kevésbbé vonzotta őket az, hogy egy-egy rhapsodosnak Trója vagy Thebe ostromáról, Odysseus vagy Iason bolyongásáról szóló, nyugalmasan részletező előadására figyeljenek. Sokkal aktualisabbak voltak előttük az akkori bonyolódottabb viszonyok, a fenyegető ellenségek, a pártvillongások, az általános és egyéni *érdekek*, melyek őket gondolkozásra és tevékenységre kényszerítették. A pártusák, a külső ellenség elleni harczok férfias elhatározásokat szültek; tengeri utak, gyarmatalapítások messze irányozták tekintetüket, társas élet, élvezetek szépítették az életet, a társadalmat csoportokra, pártokra osztották s az előtt ismeretlen hajlamokat és szenvedélyeket ébresztettek. Általában magasabb szellemi élet fejlődött ki, az emberiség kibontakozott naiv gyermekkorából, a föltétlen csodálat és elfogult részvét korából. A költő nem szegény vándordalos többé, ki dalával a főurakat mulattatja, hanem az államok tanácsadója, a politikai pártok közvetítője. Ily viszonyok közt a költészetnek két új faja keletkezett: az *elegia* és az *iambus*.

Az elégiának rhythmusa és nyelve egyaránt mutatja, hogy egyenesen az eposból indult ki. Egy szerencsés kis változtatással, a pentameternek a hexameterből való kiválasztásával s e kettő összekapcsolásával az elmélkedés kifejezésére igen alkalmas versmérték keletkezett. A pentameter rhythmikailag teljesen egyértékű a hexameterrel, de azáltal, hogy 3-ik és 6-ik lábában szünet van, megállapodásra készíti a költőt és a hexameterben, mint protasisban megindított gondolatot apodosisszerűleg teljes egészszé kerekíti. Minthogy az elegia alapja az egyéniség érvényesítése

a tömeggel szemben, természetes, hogy az elégiának a köre igen tág, tárgyai épen nincsenek meghatározva. Fődolog az, hogy a költő oly erkölcsi igazságot ad elő, melyet ő maga teremtett, oly czélből, hogy saját meggyőződését másokkal is elfogadtassa, továbbá, hogy ez nem száraz oktatás, hanem majdnem szenvedélyes bűzdités alakjában történik. Így lelkesítette honfitársait az ephe-sosi *Kallinos* a Lydiába betörő kimmerek elleni szoros ellentállásra. Fönnmaradt elégiájának lelkes, erővel teli hargja ma is érezteti velünk, mily hatása lehetett egy ily költőnek. A híres *Tyrtaios* szintén ion eredetű volt, de már az anya-országban született, Spártában, dórok közt élt s a messeniek ellen bűzditotta őket kirtartó harcra. Szintén ily szellemben, de már a sententiosus (gnomikus) elégiához közelítve írta elégiáit az athéni törvényhozó *Solon*, ki törvényhozása elveit védi és ajánlja az athénieknek. A bűzditó, mondhatni: *politikai* elegiával már ellenkező álláspontot foglal el *Theognis*, ki igazi *gnomikus* elégiával nem annyira rábeszél, mint inkább lebeszél, igyekszik az embereket arról, a mi az ő aristokratikus meggyőződésével ellenkezik. Ugyancsak az elégiának még egy harmadik faja is kifejlett, u. m. az *érzelmes elégia*, mely a mulandóságon elmélkedik és megindultan fejezi ki panaszát az élet élvezeteinek röpké volta miatt. A mulandóság bánatos vonása megvan az *Ilias*ban is, de ott az ember ellenállás nélkül megadja magát a sors titkos hatalmának. *Achilleus* is, *Hektor* is tudja a sorsát, de azért emelt fővel megy elébe, mert nem veszi rá a lelkük, hogy gyávaként húzódozzanak a veszélytől. *Glaukos* szavai szerint a falevélhez hasonlít az ember sorsa; mint az őszi szél lehordja a fa levelét, de a tavasz újra kizöldíti a fát, úgy egyik nemzedék születik, a másik elvész. De senkinek sem jut eszébe, hogy e miatt panaszkodják, a kikerülhetetlenben mindenki megnyugszik. Nem így az érzelmes elégia, mely kétségbeesetten panaszolja az élet rövidségét, örömeink hervatagságát. Ez énekelt először a szerelemről is és így kiinduló pontja lett a rómaiak szerelmi elégiáinak. Ez érzelmes, mondhatjuk erotikus elégia első művelője *Mimnermos*.

Az elegiával csaknem egy időben keletkezett az *iambos* is, szintén az egyéni törekvések kifejezője, még erősebben, mint az elégia. Oly viszonyban áll az elégiához, mint a komoly eposhoz a satirikus. A költő rosszalja, sőt meg is veti a tömeg hibáit s mert ő e hibáknak nem hódol, jogosítva hiszi magát arra, hogy azokat

megettámadja. Tehát ép úgy, mint az elegia, a költő meggyőződése szerint való igazságot ad elő, de nem positive, saját elveinek fejtegetésével, hanem úgy, hogy a meggyőződésével ellenkező állapotnak visszas, rossz oldalait rajzolja, természetesen gúnyosan, hogy mindenkit elijesztszen tőle. Ebben van az alapja minden satirikus költészetnek. E költészet legelső képviselője: *Archilochos*. Fontos ez az iambosi költészet már azért is, mert az iambos ebben bizonyult *natus rebus agendis*-nek, s ennek tulajdonítható, hogy a dráma nyelve is az iambos lett.

Az elégia megkisebbedett alakja az *epigramma*, különösen az érzelmes epigramma, mely lényegileg nem is különbözik az elégiától, míg a *sententiosus epigramma* a gnomikus elégia viszbangja. A rövidséget, melyben lényegileg különbözött az elégiától, az a cél tette szükségessé, melyet szolgált, t. i. *fóli*ratnak volt szánva sirokon, emlékeken, diadalmi jeleken. Ez az epigramma naiv és egyszerű volt, az érzelmet a gondolat szabatos kifejezésén szűrte át és semmi sem volt benne abból az iróniából, mely a római epigramma elemévé lett. Mint eredetileg *fóli*rat magában foglalta először is az alkalmiság magyarázatát, melyből származott, másodszor azt a gondolatot s érzelmet, melyet a fólirat készítője az illető alkalomból az olvasóban fel akart ébreszteni; de csak egy ténnyt érint s egy érzelmet ébreszt, nem csapong mint az elégia. A leghíresebb epigramma-író a keosi, tehát szintén *ion Simonides* volt, a Thermopylaénél elesett hősök ismeretes dicsőítője, a ki már a szorosabb értelemben vett lyrát is művelte s Pindarosnak méltó társa volt a lantos költészet hatásának az egész görög népre való kiterjesztésében.

Az elégia az epigrammával meg az iambos képezik az átmenetet az epostól a szorosabb értelmű lyrához. Az epost s a közvetlenül belőle származó elégiát az iónok fejlesztették ki; az aelok voltak azok, kik a zenével szoros összefüggésben az igazi lyrát, vagyis az úgynevezett *melikus* költészetet teremtették. Az egyéni érzés itt nyilatkozhatott igazán, mert egyéni formákba is foglalódott. A dal szövege együtt járt a zenei melódiával egészen a peloponnesusi háborúig, úgy hogy rendszeren a költő volt költeménye zenéjének is a szerzője. Ha már most arra gondolunk, mily fontos alkatrésze volt a görög nevelésnek a *μουσική*, akkor érteni fogjuk azt a hatást, melyet a zene ének-eleme, a lantos költemény tehetett az emberre. Különösen a lesbosi aelok művelték rendszere-

sen a zenét és a lyrai dalt. Az aëol törzs heves véralkata, lobbanó természete különösen fogékony volt a lélek indulatainak ily közvetlen nyilatkozatai iránt. Lesbosnak a VII. században már nagy kereskedelme és tengeri hatalma volt. A nemesség és néppárt küzdelmei gyakran megújultak a szigeten. A nők szereplése (*Sappho*) a személyes érdem becsülésére, a társadalom átalakult voltára mutat. De változatos még nem igen volt ez a lyra. Leginkább az óda fejlődött ki, s rendszeren egy állandó, uralkodó érzelem volt benne: *Sapphonál* a heves szerelem szenvedélye, *Alkaiosnál* a hazaszeretet tüze. A szerelmen és hazafiságon kívül még a lakoma öröme játszsza a főszerepet, minek példáit különösen *Anakreonnál* találjuk.

Sokoldalúbb volt a dór lyra. A fejlődés már a metrumban is megvan. Az aëol lyra kis strófáit (alkaioszi, sapphói strófa) változatos periodusok váltják fel, melyek tánczó karok énekéül is alkalmasak voltak. A dórok tehát a kardal-költészetet fejlesztették ki. A kardal olyan érzelmeket fejez ki, melyeknek alapja a közéletben van, de melyek bizonyos nem mindennapi situatiohoz, ünnepies alkalomhoz fűződnek. A költő nem egyoldalú érzelmeket fejez ki, hanem a változatos alakhoz képest egymással kapcsolatban megjelenő gondolatai és érzelmei is változatosak és nagy terjedelműek. Gondolatait gyorsan, merészen köti össze, s tárgya felett biztos nyugalommal uralkodik. A közös érzelmek kifejezése közös tevékenységet is kíván, ezért a kardalban a részt vevő erők közt valóságos munkafelosztás van, hogy mindenik fél a maga szempontjából nyilatkozthassék s a közös érzelemben nyilvánuló változatosságot kifejezhesse. Az egyesnek a közössel való egységét csodálatos módon ki tudta fejteni a dór lyra a thesis, antithesis és synthesis által. A thesist a *strophe* foglalta magában; evvel szemben az *antistrophe* az antithesist fejezte ki s a kettő együtt előzmény volt az utóénekhez, az *epodoshoz*. A milyen volt az eposra nézve a homerosi kor, mikor az epos közkincese volt az egész népnek, olyan időpont volt a lyra fejlődésében a dór kardal-költészet virágzása, mert az egész nemzetet érdeklő rendkívüli alkalmakkor az érzelem általános voltánál fogva itt is mindnyájan egy világnézetnek, mondhatni, lyrikus világnézetnek voltak a részesei. Itt is háttérbe szorult a költő személye, s előtérbe lépett a közös érzelem alapját tevő rendkívüli alkalom, pl. ünnepi körmenet, istenekhez intézett kérés, hálaadás, menyegző s más efféle.

Nagy kár, hogy e kardalköltészetből *Arion* egy kis töredékén kívül semmi sem jutott reánk. Formáját azonban megtartották a tragikus kardalok, melyekben a strophe, antistrophe és epodos szabályos rendben váltakoznak. Tartalmilag pedig mindenesetre a legnagyobb tökéletességre fejlesztve látjuk a dór kardalt *Pindaros* fenséges győzelmi dalaiban, melyekben a nemzeti érzés a legméltóbb és lehangzatosabb kifejezésre jutott. Simonides és Pindaros dór jellegű költeményeket írtak ugyan, de a közös érzelem oly módon nyilatkozott náluk, hogy kifejezésök már nemcsak egy törzs tulajdona volt, hanem az egész görögség közt viszhangra talált.

A fejlődés ily stadiumában igen fontos volt a *Dionysos cultusának* mind nagyobb és nagyobb elterjedése. A dór törzs, nevezetesen *Arion* adta meg a *dithyrambosnak*, azaz a *Dionysos* tisztelésére énekelt hymnusnak a kardali alakot s ez vezet bennünket a költészet legérettebb gyümölcséhez, a drámához, melynek csirája a *dithyrambos* volt.

A görög dráma az epos és lyra tökéletes összeolvadásának köszöni létét. Kitűnik ez mindjárt a dráma külső formájából. Ugyanis valamint az epos cselekvényt ad elő egyfolytában, úgy a dráma is cselekvényt jelenít meg párbeszédeiben, csakhogy nem az epos versét, a hexametert, hanem az *Archilochos* művelte iam-bikus trimetert használja. A melikus és chorikus részek viszont csaknem változatlanul a dór lyra formáját tüntetik fel. Még nagyobb ez az összeolvadás belső alak dolgában, mert az epos elbeszélte cselekvény úgy van előadva, hogy az előadásban közvetlenül a cselekvő személyek érzelmei is kitűnnek. A cselekvény és az érzelem egyek és elválhatatlanok. A költő elbeszélése helyett magok a cselekvő személyek cselekednek és éreznek. Ennélfogva a dráma lényege a *dialogus*, mely cselekvényt is érzelmet is kifejezhet. De hogy jutott a költészet a fejlődés e magas fokára? *Dionysos* tisztelete és a *dithyrambos* adott rá alkalmat.

Szőlőtermelő népnek fő gondja a szőlő, fő reménye a bő szüret. A szőlőtermelésnek s általában a természet életének istene, legfőbb kifejezője *Dionysos*. *Dionysos* változatos mythosai általában a szőlő sorsához fűződnek. *Dionysos* Zeus lángjai közt éretlen gyermekként születik *Semele* testéből azaz: a bor mint zöld bogyó, éretlenül fakad ki a föld szőlővesszejéből, midőn tavasszal Zeus egész fönségében, termékenyítő, de egyúttal pusztító zivatarokban

leszáll a Föld-anyához. A monda szerint Zeus saját testében érleli meg az idéetlen gyermeket vagyis: az ég erejének folyvást kell működnie, hogy a zöld bogyót édes itallá érlelje.

Dionysos tiszteletében a komolyság a vígsággal fog kezdet. Tel kezdeten, mikor a természet kihál, Dionysos a holtak országába száll le. Az emberek a szomorúság ünnepét ülik. Tavasszal, mikor a tavasz fordulója meleg napsugarat hozott a szőlőnek, kicsapongó vidámság és öröm uralkodott Dionysos tisztelői közt. Élet és halál eszméje egyesül e cultusban. A küzdelem az életben sem hiányzik. Dionysosnak és cultusának ellenségei vannak, és kétségbeesett harcot vívnek ellene. Már Homeros említi Lykoorgost, ki Dionysos iránti ellenségeskedéséért az istenek gyűlöletét vontta magára. E cultus egészen átalakítja az embereket. Az ember mentül közelebb iparkodik jutni istenéhez és hogy ezt tésesse, már külsőleg is hasonló kíván lenni. Dionysos tisztelője Dionysos kísérete közé áll, satyrrá válik és részt vesz istene életében. A dithyrambos volt a Dionysos tiszteletére énekelt dal, melynek, mint említettük, a dór *Arion* adott szabályos kardal-alakot az által, hogy a kar tagjainak számát 50-re tette, az oltár körül csoportosította s az éneklő és cselekvő feleket elkülönítette. Az ily dithyrambosban a kar, hogy az istent méltóan ünnepelje, satyrosok alakjában lépett fel. Ezeknek az énekét méltán nevezhették később *τραγῳδία*-nak, vagyis *bakkecskék énekének*, mivelhogy a kar tagjai mint satyrosok, kecskebőrt öltöttek volt magukra. Ezért hívták az ily satyrost tragosznak is. Téves tehát az az etymologia, hogy az ily alkalmakkor leölt bakkecskéről nevezték volna el a Bacchus tiszteletére énekelt kardalt *tragódiának*. — *Arion* működése már attikai földön nyert folytatást. A párbeszéd már Arionnál megvolt a Dionysos szerepét játszó karvezető meg a kar között, de az attikai *Thespis* korában (536) már a karvezető és a karnak egyik kiszemelt tagja közt folyt a párbeszéd, a kit felelőnek (*ὑποκριτής*) neveztek. Később a színészt hívták általában így. Tehát Dionysos monologia és a benne előadott nevezetes cselekedet keltette érzelmek helyébe valóságos cselekmény lépett a dialogusban, melyet aztán a kar annyival inkább kísérhetett a maga érzelmes reflexióival.

Rendesen *Thespist* tartják az ily értelemben megalakult *dráma* megalapítójának. A hagyomány ugyanis azt mondja, hogy a 61. olympiasban (540 táján) volt Athénben az első tragœdiaverseny a nagy Dionysiaikon, s ez alkalommal *Thespis* győzött.

De ha győzött, akkor versenytársának is kellett lennie s így nem bizonyos, hogy ő volt a tragœdia feltalálója.

A párbeszéd megalakultával a további fejlődés abban állott, hogy a dithyrambos, vagy tragœdia már nem kötötte magát Dionysos történeteire, hanem más isten vagy hős érdekes esetét is előadhatta. Az *οὐδὲν πρὸς τὸν Διόνυσον* közmondás mutatja, hogy az ily újítók kezdetben ellenzéssel találkoztak. Sőt az athéni *Phrynichos*-ról, ki a kar szervezetét csoportokra osztás által javította, azt olvassuk Herodotosnál, hogy az athéniak ezer drachmányi bírsággal sújtották, a miért *Miletos bevétele* cz. szindarabjában törzsrokonaiak szenvedését állította szemük elé. Nem is honosodott meg a történeti dráma az athéni színpadon; a közönség inkább arra vágyott, hogy a költő ideális légkörbe varázsolja őket, melyben saját ügyök-bajukról megfélemedhetnek. Aischylosnak *Perzsák* cz. darabja, ámbár történeti, azért nyerhette meg tetszésüket, mert a perzsák vereségének e nagyszabású rajza, az ellenségnek e Jeremiás-siralma a legnagyobb magasztalás volt Athénre nézve.

A dialogus kifejlődésével tehát létrejött a valóságos dráma, de a kardal, melyből a dialogus kivált, tovább is megmaradt, mint az antik drámának legjellemzőbb, természetes kelléke. A kardalokkal adta meg a költő drámájának az idealismus bélyegét. A kar a dráma hatását éreztető lyrikus organum, mely az egyes cselekvényekkel szemben az általánosra, örök igazra irányozza a nézők figyelmét. Éneke a végbemenő cselekvény viszhangja, mint a hogy eredetileg is a Dionysos viszontagságos scrsza által keltett megindulás és részvét kifejezője volt. A mit Aristoteles a tragœdia feladatának mond, hogy szánalom és félelem felköltése által a szenvedélyektől tisztítja az emberi lelket, azt a tragœdiának már a karra tett hatásán is igazolva látjuk. A kar is legtöbbszire aggódik a hősért, félelemmel kíséri merész elhatározásaiban s szánja szerencsétlenségében, de mégis úgy, hogy e szánalmat csakhamar a földieken felülemelkedő, örök istenire irányuló bölcs belátás és az égi hatalmak intézkedéseiben való megnyugvás foglalja el. Ezért mondhatták, hogy a kar idealizált néző. A tragœdia fejlődését tekintve az ily meghatározás nem egyéb phrasisnál, de a kar szerepét tekintve van benne valami igaz; csak hogy nem *idealizált* néző a kar, hiszen gyakran a kar is téved, gyakran a darab hősével együtt vakon bizakodó és csalfa reményben ringatózó, hanem ha ily szempontból, nem eredetére és jelentőségére, hanem később

kifejlett szerepére gondolunk, akkor talán inkább nevezhetnők a dráma *anticzipált* nézőjének s a passivitásra utalt java közönség képviselőjének.

Hogy a dráma az epos és lyra legtökéletesebb egyesülése, vagyis, mint fejlődéséről láttuk, nem egyéb, mint a közös érzelem kifejezésével kísért, szemünk előtt lefolyó cselekmény, azt a lyrához és eposhoz való viszonya nemcsak alakilag, hanem tartalmilag is mutatja. Míg ugyanis az eposban megállapodott, egységes, közös világnézet van kifejezve, mely mellett az epikus nyugalomnak még a legérdekesebb előadás mellett is tág tere nyílik, míg viszont a lyrában a költő rendszeren kivételes álláspontot foglal el a sokaság meggyőződésével szemben, s vagy azért, hogy azt elfogadtassa (mint az elégiában, iambosban), vagy hogy jogosultságát kivívja (mint az ódában), lelkesen hirdeti az egész világnak: addig a dráma két vagy több világnézet küzdelmét magukkal a küzdő felekkel adatja elő. Az epikus hőst bármily nagy érdeklődéssel kísérték a rhapsód hallgatói, nem hányódtak nagyobb izgalmak között, egyrészt, mert tudták hogy a hős, a ki különben is isteni pártfogás alatt áll, kimenekül a bajból, másrészt, mert ha különben megindította is lelküket a hős veszélyes helyzete, saját magukat biztos nyugalomban érezték, hasonló veszedelemtől nem kellett tartaniok. Egészen más volt, mikor a hőst színről-színre maguk előtt látták, a mint saját akaratából megindított küzdelmében lépésről-lépésre közeledik a kikerülhetetlen katastrophához, midőn nagy sorsváltásokon át a hatalom vagy boldogság csúcsáról a nyomor örvényébe sodródik. E valóságos emberi küzdelem már magában is nagyobb mértékben megindítja az emberi lelket, mint az isteni vezetés alatt álló epikus hős sorsa, ki nem is saját, hanem általános érdekek szolgálatában áll. Az eposban is van *conflictus*, de nem egyesek, hanem egész népek között. A küzdelem hosszabb, tele retardáló mozzanatokkal. A drámai küzdelem egy izolált ember gyors menetű küzdelme az egyetemessel a maga egyéni céljának eléréseért, nem idegen cél szolgálatában. Két erkölcsi felfogás küzd egymással oly célból, hogy egy új, megállapodott, tisztult felfogás keletkezzék, mely megfelel a költő világnézetének. A költő álláspontja tehát magasabb, mint a küzdő feleké, sőt mint a nézőké is, a kik egy ideig a küzdők egyikének-másikának pártján állanak mindaddig, míg a katastrophá közeledése vagy bekövetkezése meg nem győzi őket egy magasabb felfogás helyességéről. Így

szánalmat és félelmet kelt, de az ezek okozta lelki izgalom egyúttal ír a lélekre, mert a szenvedélyektől tisztítja és erkölcsileg jobbá teszi. A katharsisnak ez a magyarázata, azt hiszem, a sok közül legelfogadhatóbb.

A drámának három faja fejlődött ki Dionysos cultusából. 1. *A tragoedia*, mely egyenesen a dithyrambosból eredt s melynek jelentése, mint mondtuk, *kecskedal*, azaz a kecskebőrbe öltözött satyrosokat ábrázoló kar dala. 2. *A komoedia*, melyet nem *κωμῆ* (falu) szóból kell származtatnunk, hanem a *κωμος* szóból, mely *vig csapatot* jelent, mivel a komoedia a Bacchos tiszteletére tartott vig menetek, processiók dalaiból származott. 3. *A satyrjáték*, melyben rendszeren satyroknek öltöztek a kar tagjai. Ez leghívebben megtartotta a Dionysos-ünneplés eredeti, vidám jellemét s voltaképp ez volt magának a tragœdiának is primitív foka. Ilyen satyrjáték csak egy maradt reánk: Euripides *Kyklopsa*. Alkestise is közel áll a satyrjáték jellegéhez. A tragœdia és komoedia sokkal szabadabban fejlődtek és nevezetesebb szerepet is játszottak a görög életben. A tragœdiát a nagy tragikus trias Aischylos, Sophokles és Euripides magas fokra emelték, a komœdiát pedig Aristophanes juttatta teljes virágzásra. Hogyan fejlődött a tragœdia már ama három nagy tragikus keze alatt, annak fejtegetése egészen új térre vezetne bennünket, mert ez a kérdés e költők egész egyéniségének vizsgálatát kívánja.

E főbb műfajok — epos, lyra, dráma — megalakulásáig akarunk figyelemmel kísérni a görög költészet fejlődését. Iparkodtunk, ha vázlatosan is, kimutatni, hogy a görög irodalom belső, természet szerű szükségességből fejlődött, mert a költői műfajok egyrészt aktualis viszonyok termékei, másrészt egymásra való hatásukat is világosan elárulják. Belső rokonság van tehát köztük, részint mint a szülők és gyermekek, részint mint a testvérek között. Egyiket a másik nélkül meg se érthetjük. Mennyire ellentétes e természetes fejlődéssel pl. a latin költészet, mely a görög műfajoknak a költő tetszése szerint való utánzásából származik. Ott először is a legnehezebbel, a drámával kezdték, a könnyebb fajokkal folytatták s csak a költők személyes tetszése, műveltsége volt az irányadó.

Dr. CSENGERI JÁNOS.